

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 3

Anne Mustakangas-Mäkelä

**KUUROJEN JA KUUROSOIKEIDEN PALVELUT JA
SOSIAALIALAN OSAAMISKESKUSTOIMINTA**

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Oulu 2002

Julkaisija: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Oulun sosiaalialan osaamiskeskus,
PL 58, 90015 Oulun kaupunki
puh. (08) 558 44113, fax. (08) 558 44032

KUUROJEN PALVELUSÄÄTIÖ
DÖVAS SERVICESTIFTELSE

Ilkantie 4
00400 HELSINKI
Puh. (09) 58 031
Tekstipuh. (09) 580 3651
kuurojen.palvelusaatio@deaf-serv.fi
www.deaf-serv.fi

Oulun kaupungin painatuskeskus
Oulu 2002

ISSN 1458-5375
ISBN 952-5441-02-4

Sisällys:

Esipuhe	4
1 JOHDANTO	6
2 KUURJOJEN JA KUUROSOKEIDEN PALVELUT	9
3 SOSIAALIALAN OSAAMISKEKKUKSET ERITYIS- OSAAMISEN TURVAAJINA	24
4 OSAAMINEN JA ASiantuntijuus ERITYISRYH- MÄN PALVELUISSA	28
5 LOPUKSI	37
LÄHTEET	40

Esipuhe

Kaikkien kansalaisten hyvinvointi perustuu osaltaan toimiviin sosiaali- ja terveystalveluihin. Erityisen haasteellista on tuottaa sellaisia hyvinvointitalveluita, jotka vastaavat kansalaisten tarpeisiin ja joissa kansalainen voi itse olla vaikuttajana ja osallisena. Vuoden 2001 aikana alkanut sosiaalialan osaamiskeskustoiminta on ottanut tavoitteekseen olla kehittämässä palvelujen käyttäjien tarpeisiin paremmin vastaavia sosiaalitalveluita. Tämä tavoite koskee niin perus- kuin erityistalveluitakin. Vaikka sosiaalialan kehittämistoiminnan keskiössä ovat kaikille tarkoitettut talvelut, muodostavat talveluja tarvitsevat pienet väestöryhmät niin osaamisen, saatavuuden, kattavuuden kuin työnjaollisen sopimuksellisuudenkin osalta erityisen haasteen osaamiskeskustoiminnan kehittämislle. Yksi tällainen väestöryhmä on kuurot ja kuurosokeat, joiden talveluiden hankkimisen ehtona on muun muassa viittomakielentaitoinen henkilöstö.

Kuurojen talvelusäätiö ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Oulun toimintayksikkö käynnistivät vuoden 2002 alussa kahden kuukauden selvitystyön, jonka tarkoituksena on ollut selvittää ja arvioida niitä erityiskysymyksiä, joita nousee esille, kun sosiaalitalveluita kehitetään kuuroille ja kuurosokeille. Selvitystyö on tehty sosiaali- ja terveystministeriön tuella. Tehtävään käytetty aika ja resurssit ovat olleet rajalliset, joten myös selvitystyön tuloksia tulee arvioida tätä taustaa vasten. Keskeiset selvitystyön tulokset on muotoiltu esityksiksi, jotka tulisi huomioida mietittäessä ratkaisuja kuurojen ja kuurosokeiden sosiaalitalveluiden kehittämiseksi.

Selvitystyön nopeudesta ja niukasta resursoinnista johtuen monet kehittämisesitykset luonnollisesti edellyttävät jatkoselvittelyjä. Oleellista on kuitenkin muistaa, että myös pienillä väestöryhmillä, jotka edellyttävät talvelujen tuottamiseksi suurta väestöpohjaa, on oikeus laadukkaisiin ja ajanmukaisiin sosiaalitalveluihin. Kuurot ja kuurosokeat ovat yksi tällainen ryhmä. Kyse ei ole pelkästään oikeudesta viittomakielisiin talveluihin. Kyse on subjektiivisesta oikeudesta sellaiseen talveluprosessiin, jolla tarvittavin keinoin tuetaan kuurojen ja

kuurosokeiden sosiaalistumista ja integroitumista yhteiskuntaan. Yhteiskunnan muuttuessa muuttuvat myös sosiaalisen tuen tarpeet ja ihmisten sosiaalistumisprosessit. Nämä muutosprosessit koskevat kuuroja ja kuurosokeita samalla tavoin kuin muitakin ihmisiä ja siksi on välttämätöntä selvittää ja tunnistaa kuurojen ja kuurosokeiden palveluiden kehittämistarpeet. Avain sanoja ovat tutkimuksen, koulutuksen ja kehittämistyön nykyistä tiiviimpi ja mahdollisimman saumaton vuorovaikutus.

Selvitystyön on tehnyt kehittämisspäällikkö Anne Mustakangas-Mäkelä. Hänen sosiaali- ja terveysalan tuntemuksensa sekä innokkuutensa tehtävään on mahdollistanut ajallisesti nopean selvitystyön tekemisen. Kiitos hänelle.

Toukokuussa 2002

Hilkka Nousiainen
Toiminnanjohtaja
Kuurojen palvelusäätiö

Petri Kinnunen
Professori
Oulun sosiaalialan
osaamiskeskus

1 JOHDANTO

Viittomakielisen vähemmistön huomioiminen sosiaalialan alueellisten ja valtakunnallisten palveluiden kehittämistyössä on välttämätöntä. Sosiaalialan osaamiskeskukset tulevat edistämään sosiaalialan opetuksen, kehittämis- ja tutkimustyön yhteen nivoutumista palvelukäytännön kanssa ja näin mahdollistamaan laadullisesti ja teknisesti monitoimijaisen yhteistyön. Yhteistyön ensisijaisena tehtävänä on turvata kattava, tasa-arvoinen ja asiakaslähtöinen sosiaalialan palvelurakenne - myös viittomakielisille.

Kuurojen Palvelusäätiö tuottaa monipuolisia sosiaalipalveluja eri-ikäisille kuuroille ja kuurosokeille sekä heidän läheisilleen. Säätiöllä on yksitoista erityispalveluja tuottavaa toimipistettä ympäri Suomea, pääsääntöisesti suurehkoissa kaupungeissa. Asumispalveluyksiköt (palvelukeskukset, palvelutalot ja ryhmäkodit) muodostavat säätiön palvelurakenteen keskiön. Asumispalveluiden lisäksi säätiö tarjoaa monimuotoista työtoimintaa – tuet-tua työtä, suojatyötä, työharjoittelua ja palkkatyötä. Laaja avopalvelu- ja projektitoiminta tavoittavat asiakkaita kuurojen lasten perheistä kuulonäkövammaisiin ikäihmisiin saakka. Koulutus-, tutkimus- ja kehittämistoiminta on osa palvelutuotantoa. Palvelusäätiön toiminta pohjautuu viittomakieliseen vuorovaikutukseen, vertaisryhmän olemassaoloon, mukautettuun asuin- ja toimintaympäristöön sekä henkilökunnan vahvaan erityisosaamiseen.

Kuuroja ja kuurosokeita arvioidaan olevan Suomessa kaiken kaikkiaan vajaa 9000. Kuuroja noin 8000, joista noin 5000 käyttää viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään ja kuurosokeita noin 800. (Suomen Kuurosokeat ry 2002; Kuurojen Liitto ry 2002.) Kuurojen ja kuurosokeiden ryhmä ei ole homogeeninen vaan ryhmässä on eritasoisesti viittomakielen ja suomen-/ruotsinkielentaitoisia kuuroja henkilöitä sekä lisäksi eriasteisesti vammaisia henkilöitä. Osalla heistä on tarvetta sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluihin ja niihin liittyviin neuvontaan ja ohjaukseen. Varsinkin syrjäytymisuhan alla olevat

sekä vaikeavammaiset kuurot ja kuurosokeat tarvitsevat erityisesti heille suunnattuja, yksilöllisiä erityispalveluja. Tekstissä termi kuurot ja kuurosokeat kuvaa yleisnimikkeenä palvelusäätiön erityyppisen asiakaskunnan kokonaisuutta, monivammaisista henkilöistä terveisiin kuuroihin.

Kuurojen Palvelusäätiöllä on parhaillaan menossa laaja hanke, jossa tavoitteena on kehittää maamme ainoan vaikeavammaisten kuurojen ja kuurosokeiden työ- ja palvelukeskuksen, Sampolan, toimintaa vastaamaan tämän päivän kuntoutus- ja palvelutarpeiden haasteisiin. Palvelumuotojen ja fyysisten tilojen ajantasaistamisen lisäksi Kuurojen Palvelusäätiö pitää tärkeänä riittävän asiantuntijuuden ja tietoperustan ylläpitämistä ja edelleen kehittämistä. Osaamisen ja tietotuotannon rakenteet voivat osaltaan tukea ja vahvistaa kunnallista palvelujärjestelmää, sen toimivuutta ja laatua. Asiantuntijuuden ja tietoperustan edelleen kehittäminen on nähtävä pitkän aikajänteen tehtävänä, mutta erityisen ajankohtaiseksi sen tekee valtakunnallisen sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan viriäminen. Olisiko kuurojen ja kuurosokeiden erityispalveluiden turvaaminen ja kehittäminen luontevasti nivottavissa alueellisiin sosiaalialan osaamiskeskuksiin? Vaatisiko valtakunnallisten erityispalveluiden turvaaminen ja kehittäminen oman, esimerkiksi verkostomaisen osaamis- ja kehittämissyksikön? Minkälaisia toimenpiteitä ja toimijoita yhteistyön rakentaminen vaatii?

Tämän selvityksen tarkoitus on arvioida kuurojen ja kuurosokeiden palvelurakennetta ja siihen liittyvän erityisosaamisen luonnetta sekä keskittyä sen jälkeen etsimään erityisosaamisen ja osaamiskeskustoiminnan välisiä rajapintoja. Selvitys perustuu viimeaikaiseen tutkimus- ja selvitysmateriaaliin, tutustumiskäynteihin käytännön työpisteissä ja yksiköiden avainhenkilöiden kanssa käytyihin keskusteluihin. Tarkoituksena on pohtia niitä mahdollisuuksia ja edellytyksiä, jotka liittyvät sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan ja valtakunnallista väestöpohjaa edellyttävän erityisosaamisalan välisen yhteistyörakenteen kehittämiseen. Keskeisenä tavoitteena on nostaa esille mahdollisia toimintalinjoja tai yhteistyörakenteen malleja, jotka voisivat edesauttaa konkreettisen yhteistyön

viriamistä. Selvitystyö on laadittu kahden ja puolen kuukauden aikana, yhtenä lähtökohtanaan selvittää Kuurojen Palvelusäätiön Sampola-hankkeen liittyminen osaamiskeskustoimintaan. Selvitystyötä on tukenut työryhmä, jossa mukana ovat olleet Kuurojen Palvelusäätiöstä toiminnanjohtaja Hilikka Nousiainen ja kehittämisspäällikkö Marja-Leena Saarinen sekä Oulun sosiaalialan osaamiskeskuksesta professori Petri Kinnunen.

2 KUUROJEN JA KUUROSOKEIDEN PALVELUISTA

2.1 Kuurot - kielivähemmistö

Sosiokulttuurisen näkemyksen mukaan **kuuro** on kielellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti viittomakieliseen yhteisöön identifioitunut henkilö, jolle kuurous on positiivinen persoonallisuuteen ja minuuteen liittyvä piirre ja voimavara. Kuurojen yhteisö määrittäytyy niistä ihmisistä, jotka elävät tietyssä paikassa, jakavat keskenään jäsenten yhteiset päämäärät ja tavoitteet sekä työskentelevät yhdessä saavuttaakseen ne. Päämääristä tärkein on tasa-arvoisen aseman saavuttaminen kansalaisina. Kuurojen yhteisöön saattaa kuulua henkilöitä, jotka eivät ole kuuroja, mutta jotka käyttävät viittomakieltä, tukevat aktiivisesti yhteisön päämääriä ja työskentelevät kuurojen kanssa saavuttaakseen ne. Kuurot itse määrittelevät yhteisönsä mielellään kieli- ja kulttuuriryhmäksi. Suurin osa yhteisön jäsenistä kutsuu itseään kuuroksi, mutta viimeaikoina on yleistynyt käyttöön myös termi viittomakielinen.

(Jokinen 2000a.)

Tässä selvityksessä kuuro ja kuurous sidotaan sosiokulttuuriseen kontekstiin, jossa viittomakieli muodostaa kulttuurin ytimen ja antaa pohjan kuurojen kulttuurin sisällölle ja historian välittymiselle. Kuurous kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna ei siis riipu kuulosta tai sen puutteesta, kuten perinteisessä, lääketieteellisessä käsityksessä. Näkökulma luo ainutlaatuisen, kape-ammasta vammaanäkökulmasta poikkeavan, katsantokannan suhteessa palvelurakenteeseen ja kuntoutukseen. Muun muassa yhteisön merkitys kielen oppimisen, identiteetin ja itsetunnon tukijana korostuu. (Jokinen 2000a; Wikman 2000.)

Viittomakieli on ainoa kieli, jonka kuuro lapsi voi spontaanisti oppia ilman erityistä kielen opettamista. Se on käsien ja vartalon liikkeistä sekä ilmeistä koostuvien merkkien (viittomien) itsenäinen kielijärjestelmä, joka ei perustu

ympäristön puhuttuun kieleen vaan eroaa oleellisesti viitotusta puheesta, viitotusta suomenkielestä.

Viitottujen kielten omaksumista tutkittaessa on todettu, että se on hätkähdyttävästi samanlaista kuin puhuttujen kielten omaksuminen. Kielen oppimisen edellytys on viittomakielen varhainen näkeminen ja viittomakielinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa. (Takkinen 2000, 71.)

Suomessa syntyy vuosittain 50-60 vaikeasti tai erittäin vaikeasti kuulovikaista lasta. Kaikkiaan maassamme on noin 500-800 kuntoutustarpeessa olevaa alle kouluikäistä kuulovikaista lasta. (Sorri 2001,86.) Osalle näistä lapsista ja heidän perheistään todetaan kuulovian diagnostisoinnin jälkeen ettei kuulo ole riittävä puhekielen omaksumiselle. **Kuuroista lapsista** suurimmalla osalla, noin 90-95 prosentilla on kuulevat vanhemmat. Vanhemmille kuurojen kulttuuri ja kieli on hyvin usein uusi ja outo asia, johon he törmäävät tässä tilanteessa ensikertaa. Vain pieni osa kuuroista sosiaalistuu heti syntymästään kielellisesti kuurojen yhteisöön. (Jokinen 2000a, 90; 2000b, 45.)

Vanhempien rooli on keskeinen pienen lapsensa kehityksessä. Erityisen haastavaa se on silloin, kun lapsi kehittyy viittomakieliseksi ja oppii suomen kielen toisena kielenään. Viittomakielen opetus, kuntoutusohjaus, puheterapia, kurssit, apuvälineet ja monet muut asiat tulevat koko perheelle tutuksi. Perhe ja lapsi tarvitsevat moninaista tietoa, ohjausta ja tukea sekä julkiselta sosiaali- ja terveydenhuollolta, että kolmannen sektorin toimijoilta. Terveystenhoito vastaa muun muassa lääkinnällisen tutkimuksen ja kuntoutuksen järjestämisestä, sosiaalihuolto viittomakielen opetuksesta ja päivähoitojärjestelyistä. Palveluita ostetaan osin kolmannelta sektorilta, mutta säätiö ja järjestöt tuottavat myös täydentäviä, lähinnä sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä palveluja ja kehittävät toiminnallaan uusia palvelu- ja työmenetelmiä. Esimerkiksi Kuurojen Palvelusäätiö on Juniori-ohjelmassaan kehittänyt viittomakielen opetusohjelman kuurojen lasten perheille. Kaikki Juniori-ohjelman työntekijät ovat viittomakielisiä, heistä noin 85% on kuuroja. Kuurot viittomakielenopettajat käyvät säännöllisesti tapaamassa perheiden lapsia joko kotona tai päivähoitopaikassa.

Viittomakielen opetusta suunnataan perheiden lisäksi kuurojen lasten parissa työskenteleville sekä lasten kuuleville omaisille, muun muassa isovanhemmille. Juniori-ohjelma pitää sisällään myös kerhotoimintaa. Juniori-ohjelmassa on vuoteen 2000 mennessä ollut mukana 82 perhettä ja yhteensä 469 asiakasta. (Kuurojen Palvelusäätiö 2000.)

Lasten kuuloviat eivät ole sosiaali- ja terveydenhuollolle niinkään määrällinen vaan ammatillinen haaste. Varsinkin kuurojen ja vaikeasti kuulovammaisten lasten kuntoutus vaatii intensiivisyytensä ja yksilöllisen merkittävyytensä kannalta hyvää erityisosaamista sekä toimivaa yhteistyötä hajautetussa kuntoutusjärjestelmässämme. (Mm. Sorri 2001, 87.)

Myös lapsen **kouluratkaisu** on osa kuntoutusta. Parhaimmillaan ennen kouluikää suunniteltu kuntoutuslinja jatkuu johdonmukaisesti kouluaikana. Massamme toimii kolme valtion (Oulu, Mikkeli, Jyväskylä) ja kolmetoista kunnallista kuulovammaisten peruskoulua. Kuurojen oppilaiden lisäksi kouluissa opiskelee huonokuuloisia, kuulonäkövammaisia, MBD tai dysfaattisia lapsia, autistisia lapsia ja monia muita oireyhtymiä sairastavia lapsia. Lukuvuonna 1998-1999 kuulovammaisten koulussa oli kuuroja oppilaita 206. Kuurojen oppilaiden määrä on pikkuhiljaa laskenut ja osassa koulua ei ole edes syntynyt riittävän suuria viittomakielisiä oppimisympäristöjä, mikä osaltaan voi vaikuttaa siihen, että osalla koulunsa päättävistä nuorista kuuroista ei ole riittäviä valmiuksia jatko-opintoihin eikä työelämään. (Hanhikoski ym.1999,6.)

AmmatINVALINTAVAIHEESSA nuoren kuuron kommunikointikyky on hyvin merkityksellinen taito. Sen pitäisi riittää sekä jatkokoulutukseen, että ammatissa toimimiseen. Jatkokoulutukseen hakeutumisessa ja työllistymisessä kuurojen ja kuulevien nuorten välillä on selvä epäsuhta. Riski, että peruskoulun jälkeinen koulutus jää puuttumaan tai että jatko- ja täydennyskoulutus ammattitaidon ylläpitämiseksi jää vajavaiseksi, on kuuroilla selvästi suurempi kuin kuulevilla. Syitä tilanteeseen on varmasti useita. Yleisimmin kuurot työskentelevät teollisuudessa tai rakennusalalla. Palvelualoilla kuurot ovat sijoittuneet avustaviin ja vähemmän koulutusta vaativiin tehtäviin kuten siivooja, keittiöapulainen. Kuurojen ammattirakenteen

vinoutuminen johtuu muun muassa viittomakielisten koulutusalojen niukkuudesta, kuuroilla on mahdollisuus opiskella vain harvoihin ammatteihin omalla äidinkielellään. Opiskelu tulkin välityksellä on lisääntynyt viime vuosikymmeninä, vaikka opiskelu ei ole ongelmaton, esimerkiksi tulkkipulan vuoksi. Vuonna 1998 147 kuuroa nuorta opiskeli tulkin välityksellä ja 1999 luku oli noin 160. (Hanhikoski ym. 1999,12; Eronen ym. 1998, 18; Jokinen 2000b, 32.)

Kuurojen Liitto ry:n kolmivuotisessa työllisyysprojektissa (Hanhikoski ym. 1999) selvitettiin **työikäisten** kuurojen asemaa Suomessa ja pyrittiin konkreettisella toiminnalla myötävaikuttamaan kuurojen työllistymiseen. Vuosien 1996-1998 työllisyysraporttien mukaan kuurojen työttömyysprosentit olivat selvästi korkeampia kuin väestössä keskimäärin. Esimerkiksi vuonna 1996 kesäkuussa kuurojen työttömyysprosentti oli 31 ja muun väestön 15. Vuonna 1998 kesäkuussa kuurojen työttömyysprosentti oli 28 ja muun väestön 12. Heinämäen (1999) tutkimuksessa kuurojen työttömyyden syiksi nousivat vanhentuneet ammattirakenteet ja kuurojen matala koulutustaso sekä kommunikaation ja sosiaalisten suhteiden vaikeudet, jotka hankaloittavat sopeutumista nykyisiin työmarkkinoihin.

Viittomakielen asema ja kuurojen kuntoutuksen sisältö ovat kehittyneet viime vuosien ja vuosikymmenten aikana voimakkaasti. Niin pedagoginen, kielitieteellinen kuin lääke- ja yhteiskuntatieteellinen tietämys ja ymmärrys ovat lisääntyneet. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema luo kuitenkin perustan sille, miten julkinen palvelujärjestelmä suhtautuu viittomakieliseen kuuroon ja miten heidän palvelunsa järjestetään. (Törmä ja Mattila 2002, 16.)

Viittomakielisten oikeus omakielisten palveluiden saamiseen perustuu useisiin säädöksiin ja valtakunnan tason kehittämishankkeisiin. Suomen perustuslaki (731/1999) turvaa viittomakieltä käyttävien oikeudet, vammaispalvelulaki (380/1987) ja -asetus (759/1987) velvoittavat kunnat järjestämään välttämättömät ja kohtuulliset tulkkipalvelut, sosiaalihuoltolaki (710/1982) velvoittaa ottamaan huomioon asiakkaan oma äidinkieli samoin kuin sosiaalihuollon asiakkaan (812/2000) ja potilaan (785/1992) asemaan ja oikeuksiin liittyvät lait. Myös

valtakunnallisessa sosiaali- ja terveydenhuollon talous- ja toimintasuunnitelmassa 2000-2003 kiinnitetään huomio palveluiden toimivuuden ja saatavuuden parantamiseen niin, että osatavoitteeksi asetetaan omakielisten palveluiden järjestäminen myös viittomakieltä käyttäville asiakkaille.

Yhä suuremmalle osalle kuuroista - erityisesti nuoremmalle kuurojen sukupolvelle, joka on saanut tarvittavat kuntoutus- ym. hyvinvointipalvelut omaa äidinkielen kehitystä tukien, omalla äidinkielellään - tulkkipalvelu ja sen toimivuus on taannut huomattavan parannuksen palvelujen saatavuuteen ja sitä kautta oman elämän hallintaan ja itsenäisyyden kehittymiseen. Tulkkipalvelu on yksi sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluista, mutta sen toimivuuteen liittyy monia tiedostettuja ongelmia. Toisaalta ei ole todennäköistä, että hyväkään tulkkijärjestelmä riittäisi yksistään täyttämään kuurojen palvelutarpeen. (Törmä ja Mattila 2002, 11- 27.)

2.2 Kuurosokeat, kuulonäkövammaiset ja kuulomonivammaiset

Palvelurakennetta voidaan tarkastella kielellisten oikeuksien turvaamisen näkökulmasta. Oikeuksien, jotka koskettavat sekä kuuroja että kuurosokeita ihmisiä. Lisäksi on tärkeää huomioida syrjäytymisuhan alla olevat kuurot ja kuurosokeat sekä kuulomonivammaiset asiakkaat ja heidän oikeutensa riittäviin palvelu- ja tukitoimiin.

Suomessa käytetään yhteispohjoismaista **kuurosokeuden** määritelmää, jossa kuurosokeutta ei määritellä lääketieteellisesti tiettyjen näkö- ja tai kuulorajojen mukaan vaan toiminnallisena haittana niin, että henkilö ei pysty kompensoimaan kuulovammaansa näön avulla tai näkövammaansa kuulon avulla. Määritelmään sisällytetään kaikki kuulonäkövammaisten ryhmät, syntymästään kuurosokeista aina ikääntyneisiin kuulonäkövammaisiin saakka. Käsitteitä kuurosokea ja **kuulonäkövammaisen** käytetään siten rinnakkain. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Saar ja Yli-Pohja (2000, 102) määrittävät **kuulomonivam-
maisuu-**den oirekokonaisuudeksi, jossa kuulovikaan liittyy jonkin muun kehityksen osa-alueen vammaisuutta, kuten rakenteellisia poikkeavuuksia, muita aistivammoja tai älyllistä jälkeenjääneisyyttä. Kuulomonivammaiset ihmiset ovat persoonallisuudeltaan ja lahjakkuudeltaan erilaisia. Aina ei ole kysymys vaikeasta kuulomonivammaisuudesta, vaan lievemmätkin lisävammat voivat vaikuttaa merkittävästi henkilön elämään ja palvelutarpeisiin. Samat tukitoimet ja kompensointimahdollisuudet eivät auta kaikkia. (Saar ja Ylipohja 2000, 105-106.)

Kuulonäkövammaisten jäsenjärjestönä toimii Suomen Kuurosokeat ry. Yhdistyksen aluesihteeriverkoston piirissä oli 2000-2001 vuodenvaihteessa 737 kuurosokeaa asiakasta. Tilastojen mukaan heistä 18-29 -vuotiaita on noin 3%, aikuis- ja keski-iässä olevia noin 36 %, yli 65-vuotiaita noin 23% ja yli 80-vuotiaita on 38%. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Syntymästään kuurosokeiden ryhmään kuuluvilla henkilöillä on hyvin erilaisia ja vaikeudeltaan eri asteisia aistipuutoksia ja muita vammoja. Aistivammojen lisäksi saattaa olla neurologisia vammoja ja sairauksia, joiden aiheuttamina henkilöllä on liikuntavamma tai kehitysvamma. Lisäksi voi olla muita sairauksia, esimerkiksi sydänvika. Syntymästään kuurosokeiden ryhmä voidaan jakaa edelleen kahteen ryhmään kielellisen historian perusteella. Toinen ryhmä on oppinut kommunikaation (viittomakieli, puhe) aistijäänteiden avulla. Toisella ryhmällä on suuria vaikeuksia oppia kommunikaatiota luonnollista tietä, usein juuri neurologisten tai muiden vammojen ja sairauksien vuoksi. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Kuurosokeutumisen taustalla voi olla useita syitä. Kuurosokeutuminen voi liittyä muuhun sairauteen (esimerkiksi tulehdukset, kasvaimet) tai tapaturmaan. Usher-syndrooma eli Usherin oireyhtymä on tavallisin kuurosokeutumisen aiheuttaja. Sitä arvioidaan olevan noin 300 henkilöllä Suomessa. Usher-syndrooma on peittyvästi periytyvä toiminnan häiriö, johon liittyy sisäkorvakuurous tai kuulon alentuma ja silmän verkkokalvon aistinsolujen vaurioitumisesta aiheutuva näkövamma. Myös

ikäntyminen aiheuttaa kuulonäkövammoja ja kuurosokeutta. (Suomen Kuuro-sokeat ry 2002.)

Kuurosokean henkilön kuntoutus riippuu mm. siitä, mikä on hänen senhetkisen kuulon ja näön tilanne, haitan aste. Kun molempien aistien heikentyminen etenee, kommunikointi tapahtuu kädestä käteen viittoen. Kuulevina syntyneiden kommunikointi perustuu suomen tai ruotsin kieleen. Siihen perustuvat puheen ja huulioluvun lisäksi muun muassa viitottu suomi ja viitottu ruotsi, sormiaakkoset, iso- ja tikkukirjoitus ja pistekirjoitus. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Kuurosokeat ry:n toimesta kartoitettiin syksyn 1998 ja kevään 1999 aikana Frans Leijon -projektissa työikäisten kuurosokeiden tilanne työn, eläkeratkaisujen, opiskelun ja mielekkään tekemisen osalta. Tutkimus oli valtakunnallinen. Projekti on ollut käynnissä nyt kolme vuotta ja siinä on etsitty opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksia kuurosokeille. Koulutus- ja urasuunnittelupalvelut on tarkoitettu työikäisille kuulonäkövammaisille ja kuurosokeille henkilöille. Projekti on tukenut asiakkaiden ja työyhteisöjen välisiä laaja-alaisia, onnistuneita ratkaisujen luomista. Työpaikkoja on etsitty erityisesti avoimilta työmarkkinoilta. Opiskeluun tai työhön haluavia asiakkaita on ollut vuosittain parikymmentä. Projektissa kehitetään suomalaiseen yhteiskuntaan soveltuva, kuulonäkövammaisten ja kuurosokeiden ihmisten erityistarpeita vastaava ammatillisen kuntoutumisen malli. Malli on projektin keskeinen tuotos. Se tukee ennaltaehkäisevää ammatillista kuntoutumista projektin päättymisen jälkeenkin. Honkalampisäätiön kliininen tutkimus- ja kuntoutusyksikkö teki edelleen tutkimuksen Frans Leijon -projektin vaikuttavuudesta. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Palvelusäätiön tekemän tutkimuksen mukaan arvioidaan, että Suomessa 27,9%:lla ikääntyneistä on toiminnallinen kuulohaitta, 20%:lla toiminnallinen näköhaitta ja samanaikainen toiminnallinen kuulonäköhaitta 6,9%:lla tutkituista. Erityisesti sekä kuulon että näön samanaikainen toiminnallinen haitta liittyi yli 85-vuotiaisiin. (Lupsakko 2001, 10.)

Ikääntyneellä aistivammaisuus tulee ymmärtää laajemmin kuin pelkästään kuulo-, näkö- tai kuulonäkövammaksi. Ikääntymiseen liittyy korkeissa ikäryhmissä yleisempääkin toimintakyvyn heikkenemistä ja muita sairauksia. Aistivamman merkitys tulee aina suhteuttaa ikääntyneen vanhuksen muuhun terveyteen ja toimintakykyyn, mutta yleisellä tasolla voidaan todeta, että aistivammaisuus aiheuttaa usein liikuntavaikeuksia (näkövammata) ja kommunikaatiovaiveuksia (kuulovammata) ja joihin liittyen sosiaalisen eristäytymisen riski kasvaa. Jos ikääntynyt on kuulonäkövammainen, niin ulkopuolisen apu on usein välttämätöntä jopa päivittäisten perusasioiden sujumiseksi. (Lupsakko 2001, 16-17.)

Tulevaisuudessa keskuudessamme elää yhä enemmän ikääntyneitä, joilla on erityyppisiä aistivammoja. Tämä luo haasteita ympäristösuunnitteluun, vanhustyötä tekevän henkilöstön osaamiseen sekä itse palvelujärjestelmän resursseihin ja toimivuuteen. Aistivammaisuuden tunnistaminen, vanhuksen kohtaaminen, hoitoonohjaus, tarpeellinen lääkinnällinen hoito ja kuntoutus (esimerkiksi apuvälineet) sekä sosiaalinen kuntoutus ja tukipalvelut ovat kokonaisuus, jossa järjestökentän erityisosaamista voidaan hyödyntää. (Lupsakko 2001, 18.)

Kuurojen Palvelusäätiö on Seniori-ohjelmalla pyrkinyt luomaan edellytyksiä julkisen palvelujärjestelmän ja järjestöjen erityisosaamisen yhdistämiseksi ikääntyneiden aistivammaisten tarpeisiin. Kyseessä on ikääntyneille kuulonäkövammaisille tarkoitettu päivätoiminta, joka pitää sisällään hyvin kokonaisvaltaisen palveluvalikoiman. Palvelusuunnitelma, joka laaditaan yhdessä asiakkaan ja kunnan edustajan kanssa sisältää kommunikaatioon, tiedonhankintaan, liikkumiseen, toimintakykyyn, sosiaaliseen tukeen, terveyteen ja apuvälineisiin liittyvät asiakokonaisuudet. Ikääntyneelle toimiminen vertaisryhmässä, asianmukaiset kommunikaatiomenetelmät ja -apuvälineet käytössä tarjoaa mahdollisuuden kuulla ja tulla kuulluksi. (Koskitien päivätoiminta 2000.) Seniori-ohjelman myötä yhteistyökunnissa toteutettiin ikääntyneiden kuulonäkövammaisten etsintämenetelmä, jonka tuloksena kunnissa tunnistettiin vanhustyönpiirissä olevat aistivammaiset. Ohjelmaan on liittynyt myös järjestöyhteistyönä totutettua

koulutusta kuntien vanhustyön henkilökunnalle. (Kuurojen Palvelusäätiön vuosikertomus 2000.)

2.3 Palvelurakenteen kehittämistarpeet

Kuurojen ja kuurosokeiden kommunikaatiotodellisuuden erilaisuus pitää keskustelua integroitujen ja segregoitujen sosiaalisen tuen muotojen suhteesta jatkuvasti esillä. Palvelujärjestelmän kehittyminen on tapahtunut kahta tietä, integroituja palveluja on pystytty käyttämään entistä paremmin hyväksi tulkkipalvelujärjestelmän kautta ja toisaalta on kehitetty – erityisesti kolmannen sektorin edustajien kautta – julkista sektoria täydentäviä erityispalveluja, joissa otetaan huomioon asiakaskunnan erityispiirteet ja tarpeet. (Eronen ym.1997,21.)

"Kieli - kynnyks hyvinvointiin" -tutkimuksessa (Eronen ym. 1997) hahmotettiin kansalaisten tapaa tuottaa sosiaalista tukea ja edistettiin sitä kautta paremmin kansalaisten tarpeet huomioon ottavia hyvinvointipalveluja. Alueellisesti valittu kuurojen ryhmä osallistui myös tutkimukseen. Tutkimuksen mukaan lähes puolet kuuroista tukeutuu tavalla tai toisella kolmannen sektorin toimintamuotoihin. Kymmenesosalla kolmas sektori muodostui ainoaksi sosiaalisen tuen väyläksi. Erillisillä kuurojen järjestöjen ja seurakuntien tekemällä työllä on sekä tarvetta, että vahvat perinteet. Huolestuttavana tuloksena tutkimuksessa pidettiin sitä, että liki kolmasosa kuuroista kokee olevansa erilaisten sosiaalisten tukijär-jestelmien ulkopuolella. Osittain kyse on omaehtoisesta hakeutumisesta järjestelmien ulkopuolelle, osittain kommunikaatiovaikeuksien vuoksi tukijärjestelmän ulkopuolelle joutumisesta. Tutkimustuloksista nousi selvästi esille myös palvelujen alueellinen erilaisuus. (Eronen ym.1997, 24-26.)

Sosiaali- ja terveysministeriön toimesta kartoitettiin vuonna 2000, Verkostoituvat erityispalvelut hankkeeseen liittyen, järjestöjen ja säätiöiden erityisosaamista ja panosta erityisryhmien palvelujen tuottamisessa ja kehittämisessä. Selvitys (17/2000) osoitti, että järjestökentällä on määrällisesti paljon tutkimus- ja kehittämishankkeita, mutta kokonaiskuva on pirstaleinen. Tämä

johtuu siitä, että yhteistyö- sekä sopimus- ja rahoituskuviot vaihtelevat hankkeittain. (Arrhenius ym. 2000)

Selvitys osoitti kuitenkin, että järjestöt ja säätiöt pystyvät hankkimaan, ylläpitämään ja välittämään tietoa erityiskysymyksistä ja ne voivat olla ainoita tahoja valtakunnassa, joista löytyy asiaan liittyvä viimeisin tieto ja osaaminen. Järjestöjen ja säätiöiden luomat osaamisen rakenteet voisivat siis tukea ja vahvistaa kunnallisen palvelujärjestelmän toiminnan laatua. Selvityksessä koottiin järjestöjen ja säätiöiden tuottamat erityispalvelut ja paikannettiin palvelutarpeita ja erityispalvelujen aukkoja. (Arrhenius ym. 2000)

Vammais sektorilla erityiskysymyksenä nousi esille vammaisten tulkkipalvelut ja tulkkivälitystoiminta. Eräs selvä puute palvelurakenteessa näytti olevan viittomakielisten mielenterveys- ja päihdepalvelujen tuottamisessa. Lisäksi kiinnitettiin huomio palvelujen saatavuuden alueelliseen eriarvoisuuteen sekä erityisasiantuntemuksen ja tiedon puutteeseen kunnissa. Kunnissa ei tiedetä järjestökentän monista palveluista ja projekteista. Selvityksen mukaan esimerkiksi näitä kuuroja ja kuurosokeita koskevia palveluja ei tuoteta riittävästi tai ei laisinkaan.

- Sopeutumisvalmennusta, kuntoutuspalveluja ja terapiaa laitoksissa asuville syntymästään kuurosokeille, vaikeasti monivammaisille kuurosokeille, kuuronäkövammaisille, joilla etenevä aistivamma.
- Viittomakielistä mielenterveys- ja päihdepalvelua
- Viittomakielinen informointi palveluista
- Puhevammaisten tulkkipalvelua
- Työnteon tukemista sekä avoimilla että tuetuilla työmarkkinoilla viittomakielellä. (Arrhenius ym. 2000)

Kuurojen Palvelusäätiön tekemässä tuoreessa selvityksessä ”Viittomakieliset kuurot ja kuntien sosiaali- ja terveystyöpalvelut” kerättiin tietoa kunnilta (47 kpl) ja haastateltiin 30 asiantuntijaa kuurojen työn alalta. Selvityksessä kartoitettiin viittomakielisten asiakkaiden määrää ja heidän mahdollisuuksiaan saada palveluja viittomakielisenä. Noin puolessa kyselyyn vastanneista kunnista

(55%) oli viittomakielisiä asiakkaita. Suurin osa kunnista (68%) uskoi pystyvänsä löytämään ja tunnistamaan viittomakieliset palveluiden tarvitsijat, mutta tässä työssä järjestöjen koettiin olevan suureksi avuksi. 13% kunnista arvioi kunnassa olevan tunnistamatonta palvelutarvetta. (Törmä ja Mattila 2002.)

Kokonaisuudessaan voidaan todeta, että kunnilla ei juurikaan ole omana toimintana viittomakielisiä palveluja, lasten päivähoitoa lukuun ottamatta. Viittomakielistä päivähoitoa oli tarjolla 30 prosentissa kunnista. Muita viittomakielisiä palveluja kunnissa on hyvin satunnaisesti. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän palveluja oli viittomakielisenä yhdessä tutkituista kunnista. 43% kunnista ilmoitti, että heillä on viittomakielen alkeet hallitsevaa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöä. Useimmiten kunnassa oli yksi viittomakieltä osaava henkilö ja hän sijoittui yleensä lähinnä lasten päivähoitoon. Lähes 30% kunnista, joiden henkilöstössä on viittomakielentaitoisia, ilmoitti ettei palveluja kuitenkaan ole saatavissa viittomakielellä. Tämä kertonee osaltaan siitä, että viittomakielen alkeet eivät riitä varsinaiseen palvelujen järjestämiseen viittomakielellä. (Törmä ja Mattila 2002.)

Selvityksessä nostetaan palvelutarpeena esiin tulkkipalvelujen ohella tulkitseva ja ohjaava palvelu. Osalla viittomakielisistä palvelutarve on monimuotoisempi kuin muulla väestöllä. Erityisesti niillä kuuroilla ja kuurosokeilla, joilla suomen kielen taito on heikko. Erityisesti ongelma tulee esille erilaisten intiimien terveys- ja sosiaalipalvelujen käytössä, jossa luotettavan tiedon ehtona, mutta ei aina riittävänä, on tulkin käyttö. Osalla kuuroista (vanhempi sukupolvi, aikaisemmin koulutuksensa saaneet) myöskään viittomakielentaito ei välttämättä ole niin hyvä, että he pystyisivät käyttämään täyspainoisesti tulkkipalvelua. Osalla on myös vaikeuksia omien asioiden hoidossa ja tietotason ylläpidossa. Tarvetta on tulkitsevaan ohjaukseen ja osin omalla kielellä annettuihin palveluihin. Jatkuva pula on viittomakielentaitoisista ammattihenkilöistä kuten lääkäreistä, psykologeista, terapeuteista ja sosiaalityöntekijöistä. (Eronen ym. 1998; Törmä ja Mattila 2002.)

On ilmeistä, että kuntien ja järjestöjen yhteistyö palvelutuotannon järjestämisessä on järkevää resurssien käyttöä. Tämä asettaa erityispalvelujen tuottajille monenlaisia haasteita. On kyettävä muokkaamaan palvelut ja niiden taustalla olevat toiminta-ajatukset ymmärrettäviksi myös niille, jotka eivät ole asiantuntijoita kuurouteen ja kuurosokeuteen liittyvissä kysymyksissä. Kuntasektorilla halutaan oikeutetusti tietää, miksi palvelu on asiakkaalle tärkeä ja mistä osatekijöistä palvelu koostuu? Palvelutuntuottajille on suuri haaste kehittää arviointimenetelmiä, joilla kyetään mittaamaan palvelujen tarvetta ja toiminnan laatua, vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta objektiivisesti - ottaen huomioon niin valtakunnallinen kuin alueellinenkin taso.

Tähän palvelutuotantorakenteeseen liittyy kuitenkin myös ongelmia, joiden ratkaisemiseksi on syytä kehittää yhteistyötä sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan kanssa. Erityisen tärkeää on pohtia:

1. Niitä kuurojen ja kuurosokeiden erityispalveluja (esim. viittomakielinen mielenterveys- ja päihdepalvelu, ammatilliset ja sosiaaliset kuntoutuspalvelut kuulomonivammaisille) joiden laadukas tuottaminen edellyttää valtakunnallista osaamisen keskittämistä ja osaamisen kehittymisen turvaamista myös valtion tukemana.
2. Ja toisaalta, mitkä ovat palveluita, joita tuotetaan alueellisesti ja joiden kehittämisessä järjestökenttä voi toimia yhteistyössä verkostoituen alueellisten toimijoiden / osaamiskeskusten kanssa ja joiden kehitystoiminta perustuu esimerkiksi raha-automaattiyhdistyksen ja muiden erityistahojen rahoituksen varaan.

2.4 Sampola – viittomakielinen kuntoutuskeskus

”Sampola on kuurojen ja kuurosokeiden itsensä takoma mylly, sampo, joka on jauhanut heille työtä ja muita elämän perusaineiksia. He ovat yhteen hiileen palkeilla puhaltamalla

saaneet ihmeitä aikaan. Sammon kirjokannen moninainen merkistö kertoo tekijöittensä kyvyistä ja mahdollisuuksista – ei esteistä. Perusmerkkeinä ovat työ, yrittäminen ja asuminen.”

Näin kertoo esite nykyisestä Työkeskus Sampolasta, joka sai alkunsa vuonna 1960 kuurojen perustamasta paperituotealan yrityksestä, Paperisampo Osakeyhtiöstä. Se toimi Hämeenlinnassa kuurojenyhdistyksen toimitalon rinnalla ja 1970-luvulla toiminta siirtyi Kuurojen Palvelusäätiölle. Vuonna 1982 säätiö rakennutti Sampolan työntekijöille asuntolan, josta tuli sittemmin palvelutalo. Palvelutalo palvelee tällä hetkellä myös pelkästään asumispalveluja tarvitsevia kuuroja ja kuurosokeita. (Palvelukeskus Sampolan esite, 2000.)

Työkeskus Sampola on ainoa viittomakielinen työkeskus Suomessa, joka tarjoaa kuuroille ja kuurosokeille yksilölliset kyvyt ja taidot huomioivaa työtä. Työtoiminnan tavoitteena on tukea ja kehittää asiakkaiden ammatillisia ja sosiaalisia valmiuksia ja sitä kautta antaa heille positiivisia onnistumisen kokemuksia. Sampolassa on kuusi työsastoa; kirjansitomo, harjatyösasto, verhoomo ja entisöinti, rottinkiosasto, työtoimintaosasto ja verstasmyymälä. Työkeskus on tarjonnut työtä noin kolmellekymmenelle kuurolle ja kuurosokealle. Työkeskus on toiminut myös ammatillisena koulutuspaikkana tarjoten oppisopimus-, työkokeilu ja –harjoittelupaikkoja. (Kuurojen Palvelusäätiön vuosikertomus 2000.)

Kaikilla vammaisilla 16-18-vuotiailla nuorilla on vuodesta 1999 ollut oikeus ammatilliseen koulutukseen ja kuntoutukseen eli työkyvyttömyyseläke ei ole enää ainoa vaihtoehto monivammaiselle nuorelle. Kuntoutus- ja koulutusedellytykset tulee kartoittaa ja henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutussuunnitelma laatia. Mitä enemmän nuorella kuurolla on lisävammoja tai muita ongelmia, sitä todennäköisemmin hän tarvitsee valmentavaa koulutusta ja muuta erityistä tukea peruskoulun jälkeen. Työ- ja opiskelukykyarvioita voidaan tehdä esimerkiksi kuntoutuskeskuksissa, työklinikoilla ja sairaaloiden kuntoutustutkimusyksiköissä. Työtehtävistä selviämistä kokeillaan laitoksissa tai työpaikoilla aidoissa työolosuhteissa. (Huttunen 2000, 264.)

Vaikeavammaisten nuorten palvelutarpeen lisäksi on huomioitava kuurojen ja kuurosokeiden suhteellisen pysyväksi ongelmaksi muodostuneet työttömyysluvut. Kuurojen liiton tekemässä kyselyssä (Poutanen ja Laurinkari 2001) kuurot olivat kiinnostuneita erityisesti sellaisista palveluista, jotka johtavat työllistymiseen. Tällaisia palveluita olivat muun muassa

- henkilökohtainen työnvälitys
- työkokeilu
- työharjoittelu
- työkunnan selvittäminen
- yksilölliset työllistymispolut
- tukityöpaikka

Vuosien 1999-2000 aikana laadittiin ensimmäisiä suunnitelmia Sampolan muuttamisesta valtakunnalliseksi kuurojen ja kuurosokeiden viittomakieliseksi kuntoutumis- ja resurssikeskukseksi, jossa alan tietotaitoa voitaisiin ylläpitää ja kehittää pitkäjänteisesti. Tavoitteena on vastata omalta osaltaan palvelutarpeeseen ja kehittää viittomakielinen kuntoutumiskeskus, jossa on sekä **osaa-mista työllistymisestä ja siihen liittyvistä tuki- ja arviointitoimista** että kuuroille ja kuurosokeille **pysyviä työpaikkoja ja mahdollisuus palveluasumiseen**. Sampola voisi olla paikka, jossa voidaan selvittää yksilöllisesti työllistymisen mahdollisuuksia ja esteitä (esim. erilaiset päihde- ja mielenterveysongelmat). Kuurojen ja kuurosokeiden työllistymiseen, ammatilliseen kuntoutukseen sekä tuki- ja arviointitoimiin liittyvä osaaminen perustuu osin olemassa olevaan tietotaitoon, mutta osaamisen edelleen kehittäminen vaatii lisäresurssointia.

Sampolan uudisrakentamisesta on tehty hankesuunnitelma, johon liittyy myös vaihtoehtoiskustannuslaskelma. Laskelman mukaan työkeskustoiminnot säästävät yhteiskunnallisia kustannuksia noin 285 mk eli 47,95 euroa / työpäivä. Suunnitelmissa on tarjota 70 työ-, harjoittelu- ja työkokeilupaikkaa. Uutena kuurojen ja kuurosokeiden työllistymismuotona on mm. vuonna 2002 alkanut elektroniikkamateriaalin kierrätykseen liittyvät tehtävät.

Hankkeessa huomioidaan sekä ammatillisen osaamisen vahvistaminen lisäresurssien kautta että viimeisimmät tiedonsaanti- ja kommunikaatiomahdollisuudet. Nämä osa-alueet ovat erityisesti niitä, joissa uudet osaamiskeskustoimintaan liittyvät yhteistyörakenteet voisivat luoda konkreettisesti uutta ja pitkäjänteistä kehittämis- ja kokeilutoimintaa. Kehittämistoiminnassa olisi suotavaa olla mukana osaamiskeskustoiminnan kautta myös alan jäsen-järjestöt, joilla on monimuotoista olemassa olevaa tietotaitoa.

Kuurojen Palvelusäätiö on valtakunnallinen, ammatilliselta pohjalta toimiva järjestö, jonka toimipisteet muodostavat alueellisesti kattavan verkoston. Muut toimipisteet voivat toimia tukevana ja innovoivana kokeilu- ja kehittämiskenttänä. Säätiöllä on hyvät ja toimivat yhteistyökanavat saman asiakasryhmän kanssa toimiviin vahvoihin jäsenjärjestöihin, Kuurojen Liitto ry:hyn ja Suomen Kuurosokeat ry:hyn.

Sampolan tulevaisuuden kehittämistyössä kaivataan monitoimijuuden vahvaa ääntä. Sampo on jauhanut työtä ja muita elämän perusaineksia jo useamman vuosikymmenen ajan. Kuurot ja kuurosokeat asiakaspalveluiden käyttäjät, järjestöt sekä erityisosaamista kehittävät sosiaalialan työntekijät, opettajat ja tutkijat voivat olla rakentamassa yhä ehompaa sampoa. Sampoa, joka jauhaa osallisuutta ja elämän hallinnan mahdollisuuksia yhteiskunnan monimuotoisuuden ja kansainvälisyyden vaatimalla aktiivisella otteella.

3 SOSIAALIALAN OSAAMISKEKUKSET ERITYISOSAAMISEN TURVAAJINA

Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan syntymisen taustalla on hankkeita, joita on yhdistänyt ajatus sosiaalityön opetuksen, käytännön, kehittämisen ja tutkimuksen yhdistävästä toimintatarpeesta. Opetussosiaalikeskus- ja VEP –hanke ovat näistä keskeisimmät ja näiden aloittama työ välittyy myös osaamiskeskustoimintaan.

Opetussosiaalikeskustoiminta käynnistyi osittain jo 1980-luvulla, mutta varsinaisesti se käynnistyi v.1992-1993 seitsemällä yliopistopaikkakunnalla Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman opetussosiaalikeskustoimikunnan mietinnön (STM 1990:48) pohjalta. Vuonna 1992 asetetun työryhmän (STM 1992:8), ehdotuksesta tehtiin muun muassa muutos sosiaalihuoltoasetukseen, jossa määriteltiin, että kunta ja korkeakoulu voivat sopia sosiaalityön ammatillisen opetuksen

järjestämiseen osallistuvan sosiaalikeskuksen nimeämistä opetussosiaalikeskukseksi. (HE 154/2001). Yliopistot ovat tehneet opetussosiaalikeskussopimuksia kuntien lisäksi myös järjestöjen kanssa.

Opetussosiaalikeskustoiminnan edelleen kehittämisen nosti uudelleen esille sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaamista selvittänyt työryhmä (STM, Työryhmämuistioita 1997:4), joka esitti opetussosiaalikeskusten mahdollisuutta toimia myös alueellisesti kattavina opetuksen, tutkimus- ja kehittämistoiminnan ja erityisosaamisen turvaajina. Erityispalveluja ja erityisosaamista tuottavat järjestöt nähtiin keskeisinä yhteistyökumppaneina kuntien ja yliopistojen rinnalla. Työryhmän ehdotukseen pohjautuen vuonna 1998 käynnistyi valtakunnallinen Verkostoituvat erityispalvelut -hanke, johon on viitattu jo aiemmin tässä tekstissä. VEP -hankeen tavoitteena on ollut aikaansaada kuntien, oppilaitosten ja järjestöjen kesken alueellista yhteistyötä sosiaalialan erityisosaamisen ja palvelujen turvaamiseksi kaikissa kunnissa. Hanke on ollut luomassa valmiuksia perustaa eri puolilla Suomea sosiaalialan alueellisia osaamiskeskustoimintoja. Hanke jatkaa edelleen toimintaansa. (HE 154/2001).

Laissa sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta (1230/2001) määritellään, että osaamiskeskustoiminnan tarkoituksena on luoda ja ylläpitää koko maan kattava alueellinen yhteistyörakenne sosiaalialan perus- ja erityisosaamisen edistämiseksi sekä alueellista yhteistyötä edellyttävien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen turvaamiseksi. Toiminnasta vastaa valtakunnan yhdeksän alueellista sosiaalialan osaamiskeskustoimintaa.

Hallituksen esityksessä (154/2001) todetaan, että kuntatason ohella osaamiskeskustoiminnan muodostavia tahoja voivat olla yliopistot, ammattikorkeakoulut, muut alan oppilaitokset, maakuntien liitot, lääninhallitukset, järjestöt ja yritykset jne. Toisin kuin kuntien, ei säännöksen tarkoittamien muiden tahojen tarvitse maantieteellisesti sijaita osaamiskeskustoiminnan toimialueella, vaan ne voivat olla yhteistyössä muunkin toimialueen, mielekkääksi yhteistyökumppaniksi kokemansa osaamiskeskustoiminnan kanssa.

Lain (1230/2001) mukaan osaamiskeskusten tehtävänä on turvata:

- 1) sosiaalialalla tarvittavan asiantuntemuksen kehittyminen ja välittyminen
- 2) peruspalveluiden kehittyminen sekä erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen
- 3) sosiaalialan perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja käytännön työn monipuolinen yhteys
- 4) sosiaalialan tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan toteutuminen
- 5) sekä muut tavoitetta palvelevien tehtävien toteutus
- 6) valtakunnallista väestöpohjaa edellyttävien erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen neuvottelukunnassa erikseen sovittavan työnjaon pohjalta.

Tehtävät ovat laajoja, vaativia ja kietoutuvat toisiinsa. Samat perustehtävät kuuluvat kaikille osaamiskeskuksille, mutta osaamiskeskustoiminnan neuvottelukunnassa on tarkoitus jatkossa sopia muun muassa kunkin osaamiskeskuksen toiminnan erityisistä painoalueista, profiloitumisesta sekä valtakunnallista väestöpohjaa edellyttävien erityispalvelujen turvaamiseen liittyvistä toimenpiteistä.

Sosiaalialan osaamiskeskuksia vastaava rakenne on löydettävissä myös muista Pohjoismaista. Esimerkiksi Norjassa päihdehuollon osaamiskeskustoiminta on jo hyvin vakiintunutta. Tanskassa toimii noin kolmekymmentä osaamiskeskusta, joista osa on profiloitunut rajattuihin erityistiedonalueisiin (esim. autismi, aivovammat, kuurosokeat, epilepsia jne.) ja osalla on sekä laajoja valtakunnallisia sisältöalueita (esimerkiksi vanhuus, vammaisuus, päihteet) että yleisempää sosiaalialan kehittämisvastuuta omalla maantieteellisellä alueella. Myös Ruotsissa toimii kolmisenkymmentä tutkimus- ja kehittämysyksikköä sosiaalivaltion kehittämishallituksen kehittämisohjelman puitteissa. Suomalaisten kannattaakin hyödyntää muista Pohjoismaista saatava kokemus ja tieto. Esimerkiksi muissa

Pohjoismaissa on alueellisen toiminnan rinnalla nähtävissä vahva sisällöllinen profiloituminen, eikä se aina ole ongelmatonta. On erityisen tärkeää pohtia "kenelle ja miten" osaamiskeskukset toimivat. Osaamiskeskukset eivät voi rajoittua minkään erityisryhmän "asianajajiksi". Lisäksi kiinteä kuntiin sitoutuminen saattaa keskushallinnon näkökulmasta olla ongelmallinen. (Salonen-Soulie 2002.)

Osaamiskeskustoiminta on käynnistymisvaiheissa. Käytyjen keskustelujen perusteella on ilmeistä, että sosiaalialan osaamiskeskuksista, niiden roolista ja toimintatavoista on sosiaalialan kentällä vielä hyvin epämääräinen kuva. Tilanne on haastava esimerkiksi järjestökentän näkökulmasta katsottuna. Mihin, millä keinoin ja millä tasoilla (alueellinen/valtakunnallinen) yhteistyötä ja verkostoitumista osaamiskeskustoimintaan tulisi tehdä? Esimerkiksi Kuurojen Palvelusäätiön on tärkeää pohtia, minkälaisen yhteistyöverkoston ylläpito ja kehittäminen on sille tärkeää. Mitä kautta se löytää omaa erityisosaamista tukevat suhteet, ovatko ne jo olemassa ja voiko osaamiskeskustoiminta olla kehittämässä ja tukemassa tätä verkostoa? Kuurojen ja kuurosokeiden palveluiden sekä alueellinen että valtakunnallinen kehittäminen edellyttää riittävän asiantuntemuksen lisäksi huolellista suunnittelua ja yhteistyötä toimivan verkoston avulla.

Yhteistyön haastavuutta lisää se, että osaamiskeskukset ovat organisoituneet eri tavoin eri puolilla valtakuntaa ja niillä on alueellisesti painottuneet tavoitteet ja linjaukset. (Sosiaalialan osaamiskeskukset...2001:34.) Järjestökentän tuleekin pitkälti olla itse aktiivinen suhteessa osaamiskeskustoimintaan ja osallistua toiminnan kehittämiseen.

Osaamiskeskustoiminnan näkökulmasta katsottuna oleellisia kysymyksiä kuurojen ja kuurosokeiden erityiskysymyksiin liittyen ovat:

- 1) Tarvitaanko yksi vai useampia sosiaalialan osaamiskeskuksia, jotka erikoistuvat kuurojen ja kuurosokeiden kysymyksiin?

- 2) Pitäisikö sosiaalialan osaamiskeskusten välillä olla keskinäistä työnjakoa?
- 3) Miten uuden teknologian mahdollisuudet voivat edesauttaa työnjaollisia kysymyksiä?
- 4) Mitä hankkeita kuurojen ja kuurosokeiden erityispalvelujen osalta on suunnitteilla tai menossa eri osaamiskeskusten alueilla?
- 5) Minkälaisin järjestelyin ja rakentein valtakunnallisten erityis- ja asiantuntijapalvelujen tuottajien tulisi liittyä osaamiskeskustoimintaan ?

Seuraavassa kappaleessa nostetaan esille konkreettisia toimintamuotoja niistä rajapinnoista, joilla kuurojen ja kuurosokeiden ammatillisen kuntoutuksen piirissä työskentelevien ammatillista erityisosaamista, sen välittymistä ja hyödyntämistä koko maan kattavasti voidaan tukea.

4 OSAAMINEN JA ASiantuntijuus ERITYISRYHMÄN PALVELUISSA

4.1 Perus-, jatko- ja täydennyskoulutus

Sosiaalialan koulutusverkko muodostuu kuudesta yliopistosta ja 23 ammattikorkeakoulusta.

Yliopistoissa sosiaalityö muodostaa nykyään oman tutkimus- ja opetusalan. Asetukseen yhteiskuntatieteellisistä tutkinnoista (615/1999) tehtiin sosiaalityönkoulutusta koskeva lisäys (4a§). Sen mukaisesti sosiaalityön koulutusta annetaan

kuudessa yliopistossa pääaineena sosiaalityö -niminen oppiaine. Maisterin tutkinnon laajuus on vähintään 160 opintoviikkoa ja sen tulee sisältää vähintään 15 opintoviikkoa käytännön opetusta. Koulutus muodostaa pohjan alan tieteelliselle jatkokoulutukselle ja uudelle ammatillisesti suuntautuneelle lisensiaatintutkinnolle, jota koskeva lisäpykälä 14a annettiin asetukseen yhteiskuntatieteellisistä tutkinnoista (901/2000) marraskuussa 2000. Ammatillinen lisensiaatintutkinto toteutetaan sosiaalityön yliopistoyksiköiden (Helsinki, Jyväskylä, Kuopio, Lappi, Tampere ja Turku) valtakunnallisena verkostohankkeena, ja se rakentuu erikoisaloista. Ensimmäisenä, vuonna 2000 käynnistettiin lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Vuonna 2001 käynnistyivät kuntouttava sosiaalityö ja marginalisaatiokysymysten sosiaalityö -erikoisalat. Myöhemmin alkaviksi esitettyjä erityisaloja ovat hyvinvointipalvelujen erikoisala sekä yhteisösosiaalityö. Jatkotutkinnon lähtökohtana on ammattikäytäntöjen tieteellisen perustan vahvistaminen ja niiden tavoitteellisen tutkimuksen edistäminen. Koulutuksen perustavoitteena on entistä korkeampi ammattitaito erikoisalalla. Sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen alueella toimii myös valtakunnallinen tutkijakoulu, joka tarjoaa yhteensä kahdeksan kokopäiväistä tohtorinkoulutuspaikkaa. (Sosiaalialan osaamiskeskus... 2000:24.)

Opetussosiaalikeskustoiminta on ollut viime vuosina se konkreettinen toimintamuoto, jolla sosiaalityön opetukseen liittyvä käytännön opetus on yliopistoissa järjestetty. Yhteistyö yliopiston ja käytännön työpisteen välillä on yleisesti ottaen painottunut käytännönopetuksen vahvistamiseen ja opinnäytetöihin liittyvään yhteistyöhön. Se on luonut hyvän pohjan erilaisiin ammatillisiin keskusteluihin ja kysymysten problematisointiin opiskelijoiden, opettajien ja tutkijoiden kanssa. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan aiheita ja aineistoa opiskelijoille tarjoamalla voitaisiin lisätä omaan toimintaan ja asiakasryhmään liittyvää tietoutta.

Esitys 1:

Sampola voi toimia valtakunnallisena opetussosiaalikeskuksena, joka tarjoaa sosiaalityön perusopetukseen

liittyvän käytännön opetuspaikan. Edellytyksenä on yhteys perusopetusta antaviin yliopistoihin ja että Sampolassa on sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehdoista annetun asetuksen (804/92) mukainen sosiaalityöntekijä, joka voi toimia käytännön opetuksen ohjaajana. Koulutuksellinen yhteistyö lisää luontevasti myös käytännön työn tutkimuksellista orientaatiota.

Esitys 2:

Sampola tarjoaa edellytykset ja mahdollisuudet myös jatkotutkintojen vaatiman koulutuksellisen yhteistyön aloittamiseen esimerkiksi tutkimus- ja kehittämistehtäviin liittyvissä kysymyksissä.

Ammattikorkeakoulut ovat toinen keskeinen sosiaalialan kouluttajataho. Sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinnon laajuus on 140 opintoviikkoa ja koulutusohjelmasta riippuen siihen sisältyy käytännön harjoittelua 30-50 opintoviikkoa. Sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinnon tutkintonimike on sosionomi(AMK). Tämän ohella eräissä ammattikorkeakouluissa toteutetaan kuntoutuksen koulutusohjelmaa sekä vanhustyön geronomi(AMK) – koulutusohjelmaa, jotka sisältävät sosiaalialan työhön liittyviä osaamisalueita. Entisiä opistotutkintoja laajempina tutkintoina ne antavat valmiuksia myös suunnittelu-, johto- ja kehittämistehtäviin. (Sosiaalialan osaamiskeskus...2000:24.) Ammattikorkeakoulutasoisena tutkintona järjestetään myös viittomakielen tulkin tutkinto(AMK) Humanistisen ammattikorkeakoulun kahdessa koulutusyksikössä - Kuopiossa ja Helsingissä sekä Diagonia-ammattikorkeakoulun Turun koulutusyksikössä. Ammattikorkeakouluissa voidaan toteuttaa myös aikuiskoulutuksena avointa ammattikorkeakoulutusta, erikoistumisopintoja sekä jatkotutkintoja. Erikoistumisopintojen laajuus on 20-40 opintoviikkoa.

Esitys 3:

Sampola voi toimia ammattikorkeakoulujen sosiaalialan- ja viittomakielen tulkkiopiskelijoiden käytännön

harjoittelupaikkana sekä perus-, erikoistumis- että jatkokoulutuksessa.

Täydennyskoulutuksen tarve on sosiaalialalla ilmeistä. Vuonna 1999 STM:n ja Stakesin tekemän selvityksen mukaan tarve kohdistuu palvelurakenteen muutokseen sekä siitä johtuviin työhön liittyviin muutoksiin ja muutostarpeisiin sekä erityisosaamisen vahvistamiseen. Kuurojen ja kuurosokeiden asiakkaiden kohtaaminen, palveleminen ja ohjaaminen kuntatasolla on erittäin tärkeää. Täydennyskoulutuksen saannin ongelmana kunnissa on pitkäjänteisen täydennyskoulutussuunnittelun ja riittävän resurssoinnin puuttuminen.

Esitys 4:

Sampola voi tarjota täydennyskoulutusta sosiaali- ja terveystieteiden työntekijöille sekä yhteistyössä Pohjoismaisen kuurosokeiden henkilöstön koulutuskeskuksen (NUD) kanssa vaativan tason täydennyskoulutusta kuurojen ja kuurosokeiden kanssa päivittäin työskenteleville.

Erityisammattikoulujen ja ammatillisten oppilaitosten, oppisopimuskoulutuksen ja erilaisten koulutason koulutusohjelmiin liittyen Sampola tarjoaa myös oivan käytännön opetukseen ja harjoitteluun liittyvän viittomakielisen ympäristön. Erityisoppilaitoksista mainittakoon esimerkkinä Arlainstituutti Espoossa. Arlainstituutti on ammatillinen koulutus- ja kehittämiskeskus, jonka omistaa Suomen valtio. Instituutti tarjoaa kuntoutusta ja koulutusta sekä asiantuntijapalveluja erityisesti näkövammaisille ja kuurosokeille - ainoana erikoistumisalueellaan Suomessa. Koulutusta on saatavilla monille eri ammattialoille, myös sosiaali- ja terveydenhuollon alalle.

Esitys 5:

Sampola voi toimia erityisoppilaitosten; erikoisammattikoulujen ja ammatillisten oppilaitosten

kanssa yhteistyössä ja tarjota opiskelijoille käytännön harjoittelupaikkoja.

4.2 Tutkimus- ja kehittämistoiminta

Suomessa kuuroutta ja kuuroja on sosiaalisten kysymysten ja hyvinvoinnin näkökulmasta tutkittu vielä suhteellisen vähän. Erityispedagogiikan ja lääketieteen aloilla aluetta on käsitelty enemmän. (Wikman 2000,6.) Tieto pienen kieli- ja vammaisryhmän erityislaatuudesta, tarpeista ja oikeuksista palvelutuotannon perustaksi on erittäin tärkeää. Tarvitaan sekä tieteellisesti tutkittua tietoa että kokemuksellisen tiedon kasaantumista ja riittävää dokumentointia. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueella myös pohjoismaisen yhteistyön tehostaminen on luontevalla tavalla mahdollista.

Ammatillisesti oman työn ja toiminnan pohdinta, ideointi ja analysointi on välttämätöntä työkäytäntöjen kehittämiseksi. Käytännön työssä esiin tulevan tiedon hyödyntäminen edellyttää tutkimuksellista otetta ammattikäytäntöön. Tutkiva työote on yksi keino vastata tietoperustan ja asiantuntijuuden kehittämisen haasteisiin.

Anneli Pohjola (1993) on artikkelissaan ”Tietotuotanto sosiaalityössä” pohtinut tutkivan ammattikäytännön perusteita ja mahdollisuuksia. Hän nostaa käytännön toiminnan näkökulmasta esille tutun ilmiön eli tutkimustyön vierauden ammattityöhön olennaisesti kuuluvana osana. Tutkimus ymmärretään pitkälti työnjaollisena kysymyksenä: tutkijat ovat erikseen ja vain sitä tehtävää varten, ja käytäntö on puhtaasti työn tekemistä. Myöskään työn organisoimisen tavat eivät yleensä ole antaneet tutkivalle työlle riittävää liikkumavaraa. Tutkimus mielletään helposti liian vaativaksi toiminnaksi. Tutkivaa ammattikäytäntöä voi hyvin edustaa laajuudeltaan ja syvyydeltään erilainen tutkimuksellinen toiminta. Tutkimuksellisen toiminnan ulottuvuuksiksi Pohjola esittää muun muassa: selvitykset, kartoitukset, seurannat (asiakkaiston kartoitus, toimenpideseuranta, yhteistyön toteutumisen tarkastelu, tapausanalyysit ym.), oman työn analyysi (tutkiva työn kehittäminen, pienimuotoiset kokeilut, työpäiväkirjat ym.),

kehittämishankkeet, kokeilut (taustaselvitykset, prosessianalyysi, arviointi) sekä eri muotojen kombinaatiot. (Pohjola 1993, 262)

Yhtenä käytännön ongelmana tutkivan työn toteuttamisessa Pohjola sanoo olevan työn organisoinnin. Työnjako- ja hierarkiasuhteet tuottavat toiminnallisesti jäykistäviä sisäisiä rakenteita, jotka estävät tiedonmuodostuksen vaatimaa joustavuutta ja avoimuutta. Etenkin julkis palveluorganisaatiot rakentuvat ristiriitaisille valta- ja alistusmekanismeille ja perinteisten toimintarakenteiden ylläpitämiselle. Esimerkkinä hän mainitsee oletuksen tietyn työaikiintiön saamiseksi tutkimustyöhön. Olisi ymmärrettävä, että tutkiva työ ei ole erotettavissa yhdeksi työtehtäväksi, vaan se on olennainen osa kokonaistyötä. Tutkimus mielletään enemmänkin prosessina, jolla voi jäsentää työssä kohdattavia ilmiöitä ja avata uusia näkökulmia ympäröivään todellisuuteen. Se on työote, joka ilmenee sekä ajatteluorientaationa että tutkimusta tuottavana työnä. (Pohjola 1993,92-93.)

Järjestökentällä työn organisoitumismuotojen murtaminen on helpompaa ja jo tietyiltä osin tuttua. Keskeistä on ollut myös omaa työtä koskeva ajattelu ja arviointi, joten tutkivan ammattikäytännön orientaatio luontuisi esimerkiksi Sampolan toiminta-ympäristöön. Tutkivan työikäytännön näkökulma voisi olla prosessinomainen tavoite, jota voi tukea niin henkilöstö- kuin työsuunnitelmallisilla toimenpiteillä, mutta myös yhteinen osa-alue sosiaalialan osaamiskeskus(t)en kanssa. Osaamiskeskus(t)en keino tukea käytännöstä lähtevää tiedon muodostumista on organisoida tutkimus- ja kehittämistoimintaa esimerkiksi järjestöjen palveluyksiköiden yhteyteen perustetulla toimintayksiköllä. (Sosiaalialan osaamiskeskus...2000:24.) Yksikön toiminta turvaisi muun muassa:

- 1) kuuroja ja kuurosokeita koskevan tutkimustoiminnan kehittymisen yhteistyö ja verkostonäkökulmaa (korkeakoulut – osaamiskeskukset – järjestöt) hyödyntäen,
- 2) tutkimuksellisen resurssi- ja koordinoitipisteiden valtakunnallisella ja kansainvälisellä tasolla,
- 3) pohjoismaisen tiedonvaihdon kuurosokeiden sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämiseen liittyen.

Esitys 6:

Sampolan yhteyteen organisoidaan valtakunnallinen kuurojen ja kuurosokeiden tutkimus- ja kehittämissyöksikkö. Yhteistyö tulisi järjestää vähintään yhden yliopiston ja ammattikorkeakoulun kanssa.

4.3 SOSIAALISTEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Sosiaalisten vaikutusten arviointi on osa tutkimus- ja kehittämistoimintaa, mutta sen roolin tunnistamisen ja kehittämisen tärkeyden vuoksi sitä on syytä tarkastella tässä tekstissä omana kokonaisuutena. Sosiaalisten vaikutusten arviointi on vielä suhteellisen vähän käytetty menetelmä vaikka laaja-alaisen tiedon tarve päätöksenteossa ja erilaisissa hankesuunnitelmissa on ilmeistä.

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnilla ei ole yksiselitteistä hyväksyttyä määritelmää kirjallisuudessa. Lähinnä sosiaalisten vaikutusten arviointi on määritelty monitieteelliseksi prosessiksi, joka tunnistaa ja arvioi hankkeen, suunnitelman tai ohjelman toteuttamisesta aiheutuvia vaikutuksia päätöksenteon tueksi. Arvioinnin tarpeellisuus saattaa ilmetä hyvin erilaisissa yhteyksissä, kuten tavoitteiden tarkentamisessa tai toimintatapojen ja strategioiden muuttuessa. Tällaisia tilanteita voi sosiaali- ja terveystoimella olla esimerkiksi määrärahojen supistus, kaavoitus, joukkoliikenteen vähentäminen, lähiörakentaminen tai peruskorjaus. Päätöksenteossa tulisi reagoida muuttuvaan tilanteeseen ja samalla tiedostaa tulevaisuuden päämäärät. Sosiaalisten vaikutusten arviointikriteeristöt eli käytännössä tarkasteltavat teemat ovat hyvin erilaisia. Usein niitä tarkastellaan yleisnimikkeillä kuten sosiaaliset olot, taloudelliset olot, terveys, viihtyvyys, hyvinvointi. Eräiden tarkasteluiden perusteella sosiaalisten vaikutusten arvioinnin tulisi kohdistua kolmeen tasoon, jotka ovat yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. (Stakes 2002; Kinnunen ym.2001.)

Suomessa sosiaalisten vaikutusten arviointi on käynnistynyt YVA -lain (1994) myötä, mutta se on laajentumassa sekä

rakennuslain säätämään maankäytön suunnitteluun että säädösten, suunnitelmien ja ohjelmien valmisteluun. Sosiaalisten vaikutusten arviointia on sovellettu myös muussa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Hallinnon näkökulmasta sosiaalisten vaikutusten arvioinnin on katsottu antavan yhden työkalun monisektoriselle, moniarvoiselle ja tulevaisuuteen suuntautuvalla suunnittelulle. (Stakes 2002.)

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnilla on nähty olevan kolmenlaisia tehtäviä:

1. Arviointi on päätöksentekijöitä palvelevaa asiantuntijatyötä.
2. Arviointi toimii kansalaisten osallistumiskanavana suunnitteluun ja päätöksentekoon.
3. Arviointi voidaan ymmärtää yhteiskunnallisena suunnittelunäkemyksenä. (Kinnunen ym.2001)

Sosiaalisten vaikutusten arviointi voidaan ymmärtää menetelmäksi, jolla kartoitetaan jonkin hankkeen, hankkeiden tai päätösten mahdollisia vaikutuksia ihmisten hyvinvointiin tai sen jakautumiseen. Mikäli hankkeen tai päätöksen voidaan olettaa koskevan huomattavaa osaa asukkaiden hyvinvointia, asumisolosuhteita, liikkumista, viihtyvyyttä tai palvelutarpeita on arviointi syytä tehdä. Totutusta arviointityöstä poiketen sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa ollaan kiinnostuneita vaikutusten ennalta arvioinnista ja päätösten tahattomista vaikutuksista eli se on ennakoivaa ja tarkastelee suunnitteilla olevaa. Läsä on kaksi elementtiä; sosiaalisten tavoitteiden tarkastelu osana vaikutusten tunnistamista ja vaihtoehtoisten toiminta- ja toteutustapojen esittäminen. (Stakes 2002.)

Sosiaalisten vaikutusten arviointi antaa siten sosiaali- ja terveystoimelle hyvän mahdollisuuden osallistua yhteiseen keskusteluun laadullisista tekijöistä, erilaisista tavoiteasetteluista ja niiden vaikutuksista sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla. Arviointiprosessi voi olla eri toimijoiden välisen vuorovaikutuksen kenttä.

Esitys 7:

Sampola voi toimia valtakunnallisena kuurojen ja kuurosokeiden tai tähän osaamisen alaan liittyvien sosiaalisten vaikutusten arviointitoimipisteenä, kun erilaiset hankkeet ja päätöksenteko edellyttävät kuurojen ja kuurosokeiden huomioimista. Arvioinnissa hyödynnetään työssä, tutkivassa toiminnassa ja verkostoituvissa yhteistyörakenteissa saatua kokemusta ja tietoa kuurojen ja kuurosokeiden ihmisten elinolosuhteista ja yhteiskunnallisista vaikutussuhteista. Tämän edellytyksenä on monitoimijainen tutkimus- ja kehittämistoiminta.

4.4 Teknologiset ratkaisut erityisosaamisen tukena

Uuden teknologian käyttöönotto mahdollistaa nyt ja lähitulevaisuudessa monia sekä palvelurakenteeseen, ammatilliseen työhön että itse kansalais- ja asiakastoimintaan liittyviä uusia toimintamalleja. Palvelurakenteen ja lähinnä ammatillisen työn näkökulmasta syyskuun alussa 2001 sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti ekonsultaatiohankkeen, joka on osa hallituksen hyväksymän tulevaisuuspaketin toimeenpanoa. Hankkeella pyritään tietoteknologiaa hyödyntäen kehittämään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää ja edistämään tietoteknologian käyttöönottoa koko maassa. Tarkoituksena on tukea kuntia, kuntayhtymiä ja muita palveluidentuottajia sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän kehittämisessä. Hankkeessa on tarkoitus toteuttaa koulutusta, jolla edistetään sosiaalihuollon työntekijöiden osaamista esim. konsultaatio- ja tietopalvelujen käytössä. (Sosiaalialan osaamiskeskus...2000:24.)

Tietokone ja siihen liitettävät oheislaitteet ja apuvälineet tuovat jatkuvasti uusia mahdollisuuksia esimerkiksi kuurojen ja kuurosokeiden yhteydenpitoon, tiedonsaantiin ja itsensä ilmaisuun. Tietokoneen ja tietoverkkojen käyttö helpottaa monen kuurosokean ja vaikeasti kuulonäkövammaisen mahdollisuuksia selviytyä itsenäisesti, hoitaa omia asioita, tehdä töitä ja opiskella.

Tekstinkäsittelyyn, puhelinyhteyksiin, sähköpostin vaihtoon tai sähköisten sanomalehtien ja kirjojen lukemiseen ei tarvita

näköä tai kuuloa. Tietokoneeseen liitettävän apuvälineen avulla viestit muuntuvat kullekin sopivaan muotoon, esimerkiksi pistenäytöllä pistekirjoitukseksi, puhesyntetisaattorilla puheeksi tai suurennusohjelmalla isokirjoitukseksi. Tietokonetta voi käyttää myös keskustelulaitteena. Tekstipuhelinohjelmat tietokoneissa ovat yleistyneet ja yleistyvät edelleen. Niiden ja puhelinyhteyden avulla tietokonetta voidaan käyttää kuten tekstipuhelinta. Tietokoneeseen voidaan liittää esimerkiksi pistenäyttö, jonka avulla kaikki 'puhelimen' näytölle tuleva kirjoitus on luettavissa pistekirjoituksella. (Suomen Kuurosokeat ry 2002.)

Kuvapuhelin ja sen suomat mahdollisuudet viittomakieltä käyttäville on eräs ajankohtainen tietoteknologinen uudistus. Kuvapuhelimella ja sen käyttömahdollisuuksien laajentamisella esim. terapiapalveluiden saavutettavuuteen on huomattava merkitys kuurojen ja kuurosokeiden palvelurakennetta ajatellen.

Sampolan toiminnan kehittämisessä teknologiset uudistukset tulevat olemaan keskeisellä sijalla ja ne voivat mahdollistaa vastaamisen erityistietotarpeisiin monella tasolla ja monin keinoin.

Esitys 8:

Tietopalveluluonteisista kehittämiskohteista ja -tarpeista nostetaan esille mm.

- 1) konsultaatorakenne, jonka kautta eri puolilla maata olevat peruspalvelujen tuottajat, palvelujentarvitsijat voivat olla yhteydessä kuntoutus- tai tutkimus- ja kehittämistoimintayksiköön ; rakennetta voisi kehittää yhteistyössä ekonsultaatiohankkeen kanssa,
- 2) kuurouteen ja kuurosokeuteen liittyvä virtuaalitetokanta, jota voi hyödyntää helposti kuka tahansa asiasta kiinnostunut,
- 3) kuurouteen ja kuurosokeuteen liittyvä professionaalinen oppimisympäristö, jonka avulla voi joko ohjatusti tai itseopiskellen perehtyä kuurouteen ja kuurosokeuteen.

5 LOPUKSI

Tämän selvitystyön tehtävänä on etsiä rajapintoja kuurojen ja kuurosokeiden palvelujen ja sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan välillä – erityisesti Kuurojen Palvelusäätiön näkökulmasta. Rajapintoja ja niistä syntyviä toimintaideoita löytyi useita sekä henkilöstön nykyisen tietotaidon hyödyntämisessä ja kehittämisessä että toisaalta tietoteknologian antamien mahdollisuuksien käyttämisessä. Konkreettisenä kehittämiskohteena on Sampola, Suomen ainoa viittomakielinen työkeskus. Tavoitteena on Sampolan toiminnan kehittäminen viittomakieliseksi ammatilliseksi kuntoutumis- ja resurssikeskukseksi, johon keskittyy valtakunnallista sosiaalialan erityisosaamista. Erityispalvelut koskevat erityisesti kuurojen ja kuurosokeiden työllistymistä ja siihen liittyvää tuki- ja arviointitoimintaa.

Kuurot ja kuurosokeat ovat heterogeeninen ryhmä, joiden sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisessa vaaditaan erikoistumista ja erityisosaamista. Palvelutarpeet liittyvät pääasiassa kieleen ja kommunikointiin, mutta niiden lisäksi osalla kuuroista ja kuurosokeista on kasautuneita ongelmia ja tarpeita, jotka on huomioitava palveluiden valtakunnallisessa kehittämisessä. Moniongelmaisten asiakkaiden tarpeet ovat ammatillinen haaste sosiaali- ja terveyspalveluissa. Erityisen haastava on moniongelmaisten kuurojen palvelutarve. Kuurojen ja kuurosokeiden ryhmä on kuitenkin suhteellisen pieni, joten valtakunnallisesti sovittua työnjakoa ja voimavarojen osittaista keskittämistä tarvitaan tulevassa kehittämistyössä.

Valtakunnallisen, pieniä väestöryhmiä koskevan erityisosaamisen tuottaminen ja kehittäminen tapahtuu monin osin Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksen turvin, ja projektirahoitus on yleensä kolmivuotinen. Jossain tapauksissa tämä on liian lyhyt rahoituskausi. Olisi syytä pohtia pitempiaikaisia rahoitusjärjestelyjä ja mahdollisuuksia jatkuvaan erityistaidon ylläpitoon ja kehittelyyn rahoitusjärjestelmien puitteissa. (Arrhenius ym. 2000.)

Kuurojen ja kuurosokeiden kielellisen erityisaseman ja tiettyjen valtakunnallisten erityispalvelujen tarve perustelevat

nykyisen palvelujärjestelmän pitkäjänteistä kehittämistä. **Kehittämistyö edellyttää monitoimijaisia yhteistyöverkostoja ja pysyviä rahoitusjärjestelmiä.** Tässä selvityksessä tehdään kahdeksan esitystä (kappaleessa neljä), jotka nojaavat tiiviiseen käytännön toimijatahojen ja yliopistojen/korkeakoulujen väliseen yhteistyöhön. Sosiaalialan osaamiskeskuksilla on tärkeä rooli näiden yhteistyömuotojen konkretisoimisessa. Yhteistyömuodot koskevat sosiaalialan perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja kehittämis- ja tutkimustoiminnan monimuotoista edistämistä. On myös tärkeää huomioida teknologiset valmiudet uusien toiminta- ja palvelumuotojen mahdollistamisessa ja kehittämisessä.

Uudenlaiset yhteistyön kanavat ja muodot voivat edesauttaa asiakaslähtöisen toimintatarpeen ja ammatillisesti vahvojen palvelurakenteiden kehittymistä, mutta rakenteiden kehittäminen ja ylläpitäminen vaatii kestäviä rahoitusmuotoja. On perusteltua kysyä, mikä on valtion vastuu sosiaalialan erityispalvelujen tuottamisessa? Erityisen tärkeää on pohtia, ovatko kuurot ja kuurosokeat ryhmä, jonka palvelutarpeen turvaamiseksi on perusteet käyttää sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta annetun asetuksen 4§:n mukaista erityisen valtionavustusta. Jatkossa tarvitaan osaamiskeskustoiminnan neuvottelukunnan, sosiaali- ja terveysministeriön ja alan järjestökentän välistä tarkentavaa keskustelua kuurojen ja kuurosokeiden palvelurakenteen työnjaollisista kysymyksistä. Tähän liittyvän keskustelun virittäminen sekä mahdollisten esitysten ja sopimusten tekeminen on valtakunnallisen osaamiskeskustoiminnan neuvottelukunnan käsissä.

Valtakunnallisen tason lisäksi osaamiskeskustoiminnalla on panoksensa annettavana myös alueellisessa kontekstissa. Järjestökentällä ja sosiaalialan kentällä yleensä yhteiskunnallisen muutosprosesseja tiedostetaan ja tunnistetaan varsin puutteellisesti ja ainakin niin, että sitä tietoa osattaisiin hyödyntää oman toiminnan ja varsinkaan seutukunnallisen hyvinvoinnin suunnittelussa ja kehittämisessä. Riippuu kunkin osaamiskeskuksen toiminnan konkreettisesta luonteesta miten seudullisia erityispalveluja on ajateltu tuettavan. Jos suurin osa osaamiskeskusten toiminnasta tulee olemaan projekti- ja hankeluonteista yhteistoimintaa on todennäköistä, että

erityispalvelujen tuottajien suhde osaamiskeskuksiin on "löyhähkö". Osaamiskeskustoiminta ei voine pelkistyä pelkästään hankekohtaiseen yhteistyömalliin. Pitää olla tilaa myös alueella toimijoiden omaehtoisille lähtökohdille. Järjestökentän näkökulmasta alueellinen yhteistyö on tärkeää, jotta yhteistyön infrastruktuuri ei jää liian heikoksi.

LÄHTEET:

Ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehdoista annettu asetus. A804/92.

Arrhenius Viveca, Heino Tarja, Kytöharju Sauli, Nissinen Jussi, Pakkanen Tuula 2000: Järjestöt ja säätiöt sosiaalihuollon valtakunnallisten erityispalvelujen ja erityisosaamisen tuottajina. Sosiaali- ja terveysministeriön Verkostoivat erityispalvelut –hanke. Valtakunnallisia erityispalveluja selvittävä jaos. Aiheita-monistesarja 17/2000 Stakes.

Eronen, Anne & Eskelinen, Marjut & Kinnunen, Petri & Saarinen, Marja-Leena & Tiermas, Paula & Wikman, Minna 1997: Kieli – kynnyks hyvinvointiin, kuurojen omia kokemuksia hyvinvointipalveluluista. Kuurojen palvelusäätiö ja Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. 1997.Helsinki.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta ja sosiaalihuoltolain 52§:n kumoamisesta. HE 154/2001.

Hanhikoski, Börje & Laurento, Anne-Mari & Pokkinen, Ari & Ruuskanen, Sirpa 1999: Työllistämisen kultajyvä. Kuurojen liitto ry:n työllisyysprojektin loppuraportti. Kuurojen Liitto ry:n julkaisut n:o 12. Forssa.

Heinimäki, Liisa 1999: ”Esim. syy kuuro ja suomenkielen, haluaisin töihin” Kokemuksia ohjaavasta koulutuksesta kuurojen työllistymisen ja urakehityksen tukena. Erityispedagogiikan pro gradu –tutkielma. Erityispedagogiikan laitos. Jyväskylän yliopisto.

Jokinen, Markku 2000a: Kuurojen oma maailma - kuurous kielenä ja kulttuurina. Artikkelit teoksessa Viittomakieliset Suomessa. S79-101.(Toim.) Anja Malm. Pieksämäki.

Jokinen, Markku 2000b: Viittomakielinen opettajankoulutus. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPERO) selvitys 7. Opetushallitus. Helsinki.

Koskitien päivätoiminta 2000: Tuotekuvaus ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminnasta Oulussa. Seniori-ohjelma 2000. Kuurojen palvelusäätiö.

Kuurojen palvelusäätiön vuosikertomus 2000. Kuurojen Palvelusäätiö. 1999. Helsinki.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista. L785/1992.

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta. L1230/2001.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. L812/2000.

Lupsakko, Taina 2001: Toiminnallinen kuulo- ja/tai näköhaitta ikääntyneillä, sen vaikutus toimintakykyyn ja palvelutarpeeseen. Kuurojen palvelusäätiö. Seniori ohjelma. 2001.Helsinki.

Pohjola, Anneli 1993: Tiedontuotanto sosiaalityössä. Artikkeliteoksessa Monisärmäinen sosiaalityö. s. 253-284. (Toim.) Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies, Anneli Pohjola. Sosiaaliturvan keskusliiton julkaisu. 2.painos 1996. Jyväskylä.

Poutanen Veli-Matti ja Laurinkari Juhani 2001: Kuurojen työllisyyskysely 2000. Kuurojen Liitto ry:n julkaisut n:o 16. Forssa.

Saar, Virpi & Yli-Pohja, Päivi 2000: Monivammainen kuulovammainen lapsi. Artikkeliteoksessa Kuulon ja kielen kuntoutus. S.101-116. (Toim.) Eila Lonka ja Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka. Tampere.

Saarinen, Marja-Leena 1998: Ikääntyneiden kuulonäkövammaisten lukumääräselvitys. Kuurojen palvelusäätiö. Jyväskylä.

Salonen-Soulie Ulla 2002: Pohjoismaisen Ministerineuvoston alaisuudessa olevan NOPUS-toiminnan Suomen koulutusjohtaja. Puhelinhaastattelu 17.04.2002.

Sorri, Martti 2000: Kuulovikojen tyypit, etiologia ja esiintyvyys. Artikkeliteoksessa Kuulon ja kielen kuntoutus. S.77-88. (Toim.) Eila Lonka ja Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka. Tampere.

Sosiaalialan osaamiskeskukset - valtakunnallinen ja alueellinen valmistelu vuonna 2001. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:34.

Sosiaalialan osaamiskeskus. Opetussosiaalikeskustyöryhmän muistio. Sosiaalialan osaamiskeskus. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2000:24.
Sosiaalihuoltolaki. L710/1982.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma 2000-2003. STM julkaisuja 1999:16. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suomen perustuslaki. L731/1999.

Takkinen, Ritva 2000: Viittomakielen kehitys. Artikkeliteoksessa Kuulon ja kielen kuntoutus. S.51-74. (Toim.) Eila Lonka ja Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka. Tampere.

Törmä, Sinikka & Mattila, Kati 2002: Viittomakieliset kuurot ja kuntien sosiaali- ja terveyspalvelut. Kuurojen Palvelusäätiö. 2002. Helsinki.

Valtioneuvoston asetus sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta.

Vammaispalvelulaki. L380/1987.

Vammaispalveluasetus. A759/1987.

Wikman, Minna 2000: ”Jos kaikki kuulevat osaisivat viittoa” – tutkimus suomalaisten kuurojen kokemasta hyvinvoinnista. Kuurojen Palvelusäätiö ja Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.

Internetlähteet:

Kuurojen Liitto ry 2002.

<http://www.kl-deaf.fi> (01.03.2002)

Stakes 2002.

<http://www.stakes.fi/hyvinvointi/ymp/sva/kehittajana.htm>.

Päivitetty 30.03.1999. (01.03.2002)

Suomen Kuurosokeat ry 2002.

<http://www.kuurosokeat.fi> (01.03.2002)